

Idegenségérzés és otthonosság

Marosi Gyula: *A nílusi krokodil*

Budapest, 2011, Magyar Napló Kiadó

Görömbei András harminchat évvel ez előtt az akkor éppen harminchat éves Marosi Gyulával készített interjújában („A társadalmi feladatokat sohasem osztogatták” – *Alföld*, 1977/3) úgy jellemezte beszélgetőpartnerét, mint akinek minden írása „szenvedélyes igazságkeresés tükré”. Akkor nem lehetett még csak sejteni sem, hogy ez a szenvedély igen hamar alábbhagy – vagyishogy (a bibliográfia száraz tényeire támaszkodva) az első két kötet, *A hétszázadik napon* (1970), valamint a *Motívumnak jó lesz* (1976) után a beszélgetésben még szóba hozott filmnovella címét viselő harmadik kötetet, a *Mélyütest* (1980) követően a szépíró-elbeszélő lényegében elhallgat. Vagy – körültekintőbben fogalmazva – visszavonulás helyett az átvonulást választja: forgatókönyvíróként munkálkodik. Így, ebbéli minőségében és szerepében végzi a feladatait. Hiszen 1978 és 2001 között a Magyar Televízió dramaturgja, s ha csak azokat a műveket vesszük sorba, amelyek filmvászonra, képernyőre kerülésében szerepe volt, máris tekintélyes a lista. S nem csak a mai ínséges időket nézve, amikor a közszolgálati televízió csatornáit mintha dupla zsilipekkel zárják el mind a klasszikus, mind az újabb irodalmi alkotások adaptációjának készítése elől. Ez az elkeserítő érzéketlenség talán éppen akkor kezdődött, amikor Marosi Gyula dramaturgi pályája véget ért.

Mára már csak az emlékek vagy ezek foszlányai őrizték meg, hogy volt idő s benne volt – igen! – művelődéspolitikai akarat filmet, tévéjátékot készíteni Karácsony Benő, Németh László, Tersánszky Józsi Jenő regényeiből (*Napos oldal*, *Égető Eszter*, *Margarétás dal*) éppúgy, mint Tolsz-

toj vagy Mikszáth Kálmán kisregényeiből (*Kreutzer szonáta*, *Egy éj az Arany Bogárban*), volt idő együtt dolgozni olyan szenvedélyes igazságkereső rendezőkkel, mint Gyarmathy Lívia. Az új, a terjesztők ajánlószovege szerint harminc év kiadatlan termését tartalmazó elbeszéléskötet, *A nílusi krokodil* (2011) habár telítve van önéletrajzi történetekkel, személyes megjegyzésekkel, az alkotói szerepre vonatkozó feltevésekkel és magyarázatokkal, mind-ebből keveset érzékeltet: a tegnapi s a mai művészi esélyek összevetése, a kemény időszembesítés, feltehetően a szerző szerelmes szerénysége miatt, elmarad.

A kötet huszonegy vegyes műfajú írásból áll össze. A címadás csak egy helyütt segít az eligazodásban: *Magyar novella*-ként tünteti fel annak a közigazdász férfinak a történetét, aki masszív szocialista vidéki középkáderből, amolyan „meghízottaink” egyikéből „a rendszerváltozásnak nevezett szomorú- és mocsadékjáték” éveiben „kitanult gengszter” lett, a megye egyik leggazdagabb embere, képviselő. A megnevezéshez hasonlóan e rövid kivonat is kevesebbet árul el az epikai eljárásról, mint amennyit az egyébként dialógusban elbeszéltek társadalmi, politikai vonatkozásairól. És igaz ez a *Kutyatörténet*, illetve a *Kóbor kis történet* esetében is: ezeket sem a sztori érdekessége vagy bonyolításának különössége jellemzi, hanem az előbbi esetben inkább az a szociális hevület, amely egy villamoson utazó hajléktalan látványtól jut el az otthonatlanokkal való együttérzés kinyilvánításáig, hogy aztán még erősebb indulattal ítélkezzék a „többpárti demokráciával szimbiózisban hihetetlen mértékben megnőtt”

ázsiojú „tévéfófázók” fölött, akiknek a kutyájuk elvesztése a legnagyobb gondjuk. Hadova, hablatyolás, süketelés, dumálás, szófosás, vartyogás, fecsegés, rizsázás, zagyválás, halandzsa, tohuvabohu – a megszólaló ezeket a kifejezéseket találja meg a kommunikáció, a médiumok, a bulvár-sajtó jellemzésére. Az első személyű előadasmód, amelyik az önmegszólítás retorikai fogásával – „miket ki nem agyalsz, te Gyula!” – még erősíti is a határozott állítást, a közvetlen véleménymondás bátorságát, igazából egy kérdésben mutatja meg a maga érdekelttségét: „tenagyúristen, mi mindemből meg lehet élni ma Magyarországon, [...] akkor írásból éppenhogy miért nem”. A stílus publicisztikai, köznyelvi fordulataival, szándékolt lomposágával és a más írásokban szintén alkalmazott csattanójával, amely a költői képet idézve a rossz közérzet általánosítására való: „a szép és komoly fiakra egyre csak hull, mint a szaharai szél hozta finom homok, az idegenségérzés, és csak hull és hull, és lerakódik, keményen, vastagon, mint a guanó”. A másik történet szintén egy állat körül bonyolódik: az elbeszélő Api, az a parasztember, aki mintegy tanmesét kerekít vakarcs malaca hízlalásáról és levágásáról. Arról az alattomos szerepjátékról, hogy miközben magához szoktatja-dörögölteti a disznót, aközben a nagyujjával mindig keresi a nyaka alatt azt a helyet, ahová majd, ha eljön az ideje, a nagykést beböki. A sztori alapján az állatmesei tanító jelleg halványan körvonalazódna, ha a mottó nem terelné rá a figyelmet: „az úgynevezett ’rendszerváltó értelmiségnek’ ajánlva – utólag, fikarcnyi szeretet nélkül”. Az értelmezéshez azonban az ajánlás sem ad fogódzót, hiszen az elégedetlenség vagy a becsapottság érzetét kiterjeszti minden ellenzéki csoportosulásra, körre, pártra. S nem segít azzal sem, hogy megjelenő az írás keletkezésének idejét, ideiglenesnek avagy tartósnak tudatva kiábrándultságát.

Ez valószínűbb. Annak ellenére, hogy egy bizonyos időszakasz megjelölésével

más benyomást támaszt. Politikai esszéje, az *Amit megeszel*, miután újra elmarasztalóan említi a rendszerváltásnak nevezett folyamat során kialakult „elitünk” életvezetési, erkölcsi és kommunikációs mintáit, pontosan meg nem határozva, hat év „szocialista-liberális kormányzásáról” mond lesújtó véleményt. „Azóta habzik igazán a bukott pártállam ránk piócásodott jelesei, no meg a lakájszolgálatra szegődött, valaha ’ellenzéki’ tütüben táncikáló értelmiség parlamenti demokráciának nevezett katyvasza” – szól a politikusi szakzsargon messze kerülő, sajátos szóeleményekkel tarkított ítélete. Kezdünk beleszokni, fejtegeti, a professzionális gyűlölet- és félelemkeltésbe; ömlik a képernyőkről a „debilitás”, terjed „a nemzeti blaszfémia”.

Az utóbbin feltehetően a nemzeti értékek kigúnyolását érti, név nélkül utalva arra az író-politikusra, aki számára „a Szent Korona tulajdonképpen egy micisapka” s a többiekre, akik szemében „a magyarság ősi jelképei hányingert keltő, szemétdombra való lomok”. Dühös, tehetetlenségből fakadó hangulata egyfelől olyan túlzó, a népfeliség elvét messzire vető megállapításokra ragadtatja, mint hogy tapasztalata szerint „az ország választópolgárainak jelentős része tökéletesen elhülyült”, másfelől viszont azokkal a „lényekkel” való azonosulásra, akik „siralmasan provinciálisnak” tűnnek fel a micisapkat emlegető kultúrfilozófusok szemében. Keserű indulatában olyan lényként festi le magát, aki „populista, irredenta, homofób, terroristagyanús, szalon- és vérfasiszta, már ükapja is az volt” – a vádatok úgy fogadja, mintha egyetértene velük. A látszólagos azonosulás komikuma mellett nem ritka a nyelvi humor sem. Például az, ami az elhatárolódás, a különbségtéves érzékeltetésére teremtett vitahelyzetből fakad: ugyancsak egy politikai esszé, a *Gea* képzelgeti el a másik fél véleményének figyelembevételét. Túl az illeмен, mintha megvolna a szóértés esélye: „hallgassuk meg, demokratához, amolyan mindközönséges, még véletlenül se szabad demokratá-

hoz híven, mert az valami más; a 'szabad-demokrácia' maga a 'másság'" – játszik a szavakkal, állítását megtoldva magyarázattal: a másság „a szentségek és a normalitások iránti másság”.

Ami e közéleti állásfoglalásoknak, véleménynyilvánításoknak különös színt ad, az a személyes érdekelttség, a közvetlen, ám egyéni szóhasználatra, mondatfűzésre alapozott beszédmód és a benne bujkáló önirónia. Ebben foglalható össze a lényeg, ez igazából – egyik eszmeelterjesztésének címét idézve: – *A Marosi-tétel*. Az „agytorna-kóficós” szövegben a tétel, persze, másképp hangzik. Így: „A természet nem ad ingyen bónuszokat.” Az erdőszélen futkorászó vizsla képét felvillantva, a „becsületes vadállatokat” méltatva a csattanó a természet és a társadalom régi szembeállítását ugratja elő, noha a fejtegetések, észrevételek java része az írói léttel és az írással kapcsolatos. Ennek felismeréséhez azonban, ahogy az egyszer harmadik szemlélyben, máskor többes elsőben megszólaló, habzóan képes beszéde mondja, csakugyan össze kell szedni a „türelmünket és intelligenciánkat”, hogy legalább vázlatosan „kiszálaljuk az egy időben, több libból bugyogó gondolat-lávafolyamok üzenetét”. A talán legfontosabb üzenet azt teszi közhírré, hogy elutasítja a posztmodern – azt is, ami az élet felfogásában, a viselkedésmódjában megnyilvánul, de azt még inkább, ami az irodalomban a „hókus-z-pókusz-opusok” termelésében és magyarázatában divatozik. Anélkül, hogy akár egyet is megnevezne közülük, akár szerzőt, akár alkotást, elrettentésül a tényleg bikkfanyelvű értelmezések egyikéből nyújt ízelítőt: „a nyelvfilozófiai diskurzus empirikus scientizmusának antropológiai determinációi a logocentrikus identitás ellenében hatnak”. Az önjellemzés szerint „hidegfejtűn realista” ítélkező gyanakvással tekint saját magára is; vissza-visszatérően mint „tohonya” mutatkozik be, még hozzá mint alkatilag naiv és jóhiszemű, „még mulatságos történetek elbeszélésére is kapható tohonya”, akinek hatvan-

egynehány évét „önszorgalmú tevékenységeiben” is mérni lehetne.

Az önlefokozás mindvégig meghatározó. A születésnap alkalmából készült *Hetven év* mint számvetés vagy mint ars poetica is tanúsítja. Jellemző, hogy egyetlen művét, sikerét nem hozza fel annak bizonyosságául, amit a pályakezdését, iskolai tanulmányait megjelenítő, a korrajznak beillő „*Szegény Edesanyám!*” kor- és vetélytárs partnere úgy összegzett: „legalább te vitted valamire...”. Vitte azért, „poénkodott” ő maga is annak idején, még ötven felé tartva, hogy ő nem elitta a pénzét, nem is lóversenyezte el, de még csak nőkre sem költötte, hanem – elírta. Sikereit talán akkor sem hozná szóba, ha a kritikai fogadtatás készítené rá. Elégedettségre, főleg büszkélkedésre azonban nincs oka. A számadás ezért is helyezheti első helyre a veszteségeit, eltávozott barátait, Simonffy Andrástól, Császár Istvántól Balázs Józsefen át Mihályfy Sándorig. És ezért következhet utánuk feleségének a neve, a Vakorból ismerős Pengő Gyöngyié, nem utolsósorban az unokáké, a persze, hogy „gyönyörű és okos” Saroltaé és Rékáé. Ők ketten azok, akik a kötet címadó tárcája, *A nílusi krokodil* báját kölcsönzik, akik derűs karakterrajza önmagában is bizonyíték rá: a nagyszülői feladatok jórészt kitölthetik az otthonosságra vágyó, öröme, vidámságra hangolt élet kereteit. Hát még ha a Papa kedvében is járnak, szó szerint: múzeumból múzeumba, hogy megbámulhassák a mumifikált egyiptomi krokodilt, majd rigmus, sőt vers szülessék a lelet emlékére. „A krokodil, a krokodil, / A nílusi krokodil, / Azért ő a krokodil, / Mert a Nílusba kakil” – a magyar költészet „krokodilista vonulatának” ezt a remekművét a nagypapa elolvastatja Kormos Pista bácsival, aki szívből nevet rajta. Önmagában talán az elbeszélő szerint sem érdemelne ekkora figyelmet s terjedelmet a versike, ám a Nagy László emléket idéző „Szervusz, Pegazus!” társaságában lényeges szerepe van e kisdud történetnek: ellenpontozásra szolgál mindkettő.

Azokba az időkbe visznek el, amikor magánemberként éltek bár „egy szögdróttal és aknamezőkkel körülzárt börtönországban, állandó fenyegetettségben”, az irodalom, a kultúra szeretete s persze, a művelése összekapcsolta a művészelkeket. Még akkor is, ha a személyes kapcsolat olyan felszínes és esetleges volt, mint a szerzőé Nagy Lászlóval, akinek az utolsó tévéinterjúja, s benne az utódoknak szóló üzenete – „ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket” – a kötet talán legszebb gondolatának megfogalmazására indította. A máshol, más szöveghelyeken bizony kérlelhetetlenül szarkasztikus stílus itt meghitté, érzelemdússá emelkedik. Érdeemes hosszan idézni, mert a közélet otrombaságait nyersen ostromozó Marosi Gyula talán itt mutatja meg személyisége lényegét, ebben a retorikailag is remekül megformált, hatásos passzusban. Íme, visszautalva az interjúra: „hogyne találunk arcukat emberinek, egy költő csókjára érdemesnek, fajtánkból valónak, sőt: ismerősnek, hisz örökölnék majd egynehány vonást unokáink arcából, talán a miénkből is egy hunyorításnyit, és csókolnánk őket, pofácskáikat százszor, ezer-szer, ahogy csókoljuk telhetetlenül nagyanyáink arcát, és miért ne hihetnének bennük, miért ne hihetnének, hogy akár jobb emberek is lehetnek nálunk, hiszen csak mi halunk meg, mind egy szálíg nemsokára, felkapaszkodunk Pegazus há-tára, vagy csak az ördög visz el, velünk együtt a hit nem hal meg, ránk viczoroghat a remény: életre táncolhatja magát akár egy nemzet is, nem dögbugyor lesz a vége e pokoli útnak, unokáink unokái is természetes módon veszik magukra a kö-telességet, hogy fogaikat a csikordulásig összeszorítva átvigyék minden maradék Szerelmünket a túlsó partra; mert mindig voltak, akik megtették, még a tatár alatt is, néhány százezer, maradék árva, mocsar-akba, erdőségekbe bujdokolva.”

Mondhatni, persze, hogy ez a himni-
kus hitvallás a legkevésbé sem jellemző
a könyv egészére. Hiszen a születésnap-
vallomás is nyomatékosítja: magánember-
ként jól érzi magát, „kultúrlényként azon-
ban kutyául”, és hogy „még a diktátúra
agresszivitását is felülmúlóan kirekesztő
globális liberál-celeb biznissz-multikulti
emigrációba kényszerített”. Lehet, az
„apátlan nemzedék” tagjaként különösen
vonzotta Nagy Lászlónak nemcsak a köl-
tészete, hanem a személyisége is, „moz-
díthatatlan és eltiporthatatlan önérzete”.
Vonzotta a példa. S hogy miként a múlt-
ban, a jelenben is, erről árulkodhat a kötet
szerkesztése: a „Szervusz, Pegazus!” csak-
nem pontosan középre került. A centrum-
ban áll a címadó írás mellett, miközben
a könyv keretétül választott nyitó és záró
önportré, *Ego* és az *Álom*, esetleg utószó
a búcsúzás hangulatában fogant, a távo-
zás szertartását gyakoroltatja. A *Corpus*
mint az élet alapvető kompromisszumát
jeleníti meg az első, ahol még a „borzal-
masan gyönyörű világ lehetne” közhelyes
fordulatának használata is helyén való,
mivel azt sugallja, fölösleges a választé-
kosság, ha nincs mód választani élet s ha-
lál, világ és túlvilág között, ha reményként
sem tölthet el, hogy „mindnyájan Isten
legalább egyszer feltámadó fiai lehetnénk”.
Legalább egyszer – a hitetlen hit szólalhat
meg így, másféle mítoszi környezetben,
mint az utolsó írásban, ahol a folyó, ame-
lyet álmában átúszik, nem a Duna, ha-
nem a Styx. A *nílusi krokodil* ezzel az álom-
képpel búcsúzik az olvasóktól. Mintha
végleg elválnának az útjaik, holott na-
gyon is számít a figyelmükre, érdeklő-
désükre. A *Hetven év* zárata egyenes, bár
önkisebbítő beszéd: „Törekszem rá,
igyekszem kedvedben járni, Kedves Ol-
vasó, szeretném, ha lennél, hisz nélküled
csak egy kihűlt kályha mellett üldögélő,
mániákusan önmagában motyogó vén-
ember vagyok.”

Márkus Béla

MÁRKUS BÉLA (1945) irodalomtörténész, kritikus. A Debreceni Egyetem nyugalmazott docense.